

Bevezetés az anyagtudományba

VI. előadás

2010. március 11.

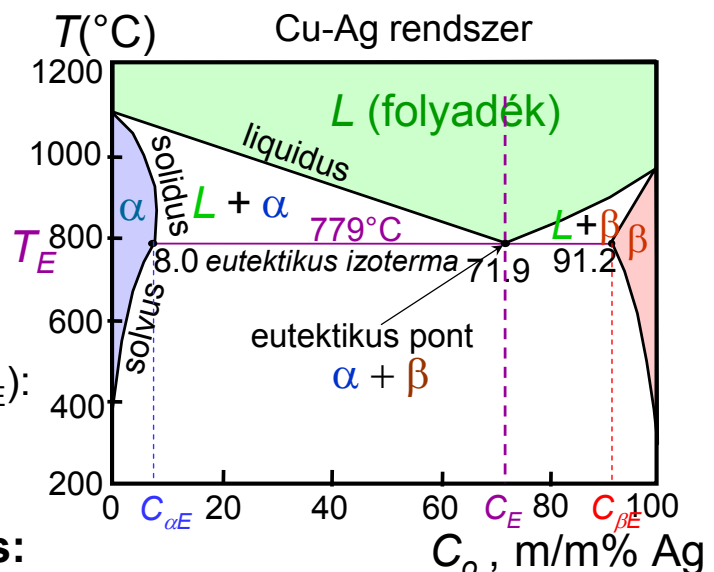
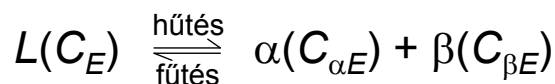
Két komponensű eutektikus rendszerek

Eutektikum $\equiv$ (*eutektos*(g)=könnyen olvadó) az a két komponensű keverék, mely jól meghatározott minimális olvadásponttal rendelkezik.

Példa:

- 3 db 1-fázisú régió (L, α, β)
- 3 db 2-fázisú régió ($L+\alpha, L+\beta, \alpha+\beta$)
- T_E : legalacsonyabb T , ahol folyadék lehet
- Korlátolt oldhatóság ($T < T_E$):
 α : kevés Ag a Cu-ben
 β : kevés Cu az Ag-ben

- **Eutektikus átalakulás:**

Az Pb-Sn eutektikus rendszer I.

- 150°C-on a 40 m/m% Sn-t tartalmazó ötvözetünk
  - mely fázisokból áll? $\alpha + \beta$
  - mi a fázisok összetétele?

$$C_0 = 40 \text{ m/m\% Sn}$$

$$C_\alpha = 11 \text{ m/m\% Sn}$$

$$C_\beta = 99 \text{ m/m\% Sn}$$

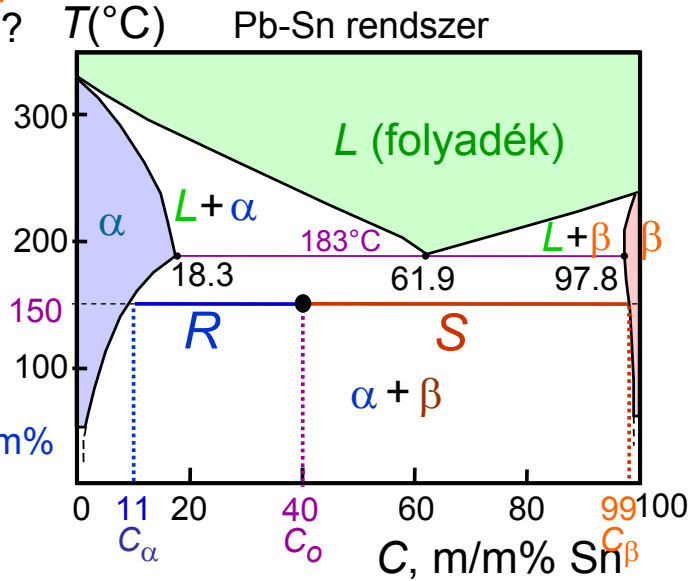
- mi a fázisok relatív mennyisége?

$$W_\alpha = \frac{S}{R+S} = \frac{C_\beta - C_0}{C_\beta - C_\alpha}$$

$$= \frac{99 - 40}{99 - 11} = \frac{59}{88} = 67 \text{ m/m\%}$$

$$W_\beta = \frac{R}{R+S} = \frac{C_0 - C_\alpha}{C_\beta - C_\alpha}$$

$$= \frac{40 - 11}{99 - 11} = \frac{29}{88} = 33 \text{ m/m\%}$$

VI/3

Az Pb-Sn eutektikus rendszer II.

- 220°C-on a 40 m/m% Sn-t tartalmazó ötvözetünk
  - mely fázisokból áll? $\alpha + L$
  - mi a fázisok összetétele?

$$C_0 = 40 \text{ m/m\% Sn}$$

$$C_\alpha = 17 \text{ m/m\% Sn}$$

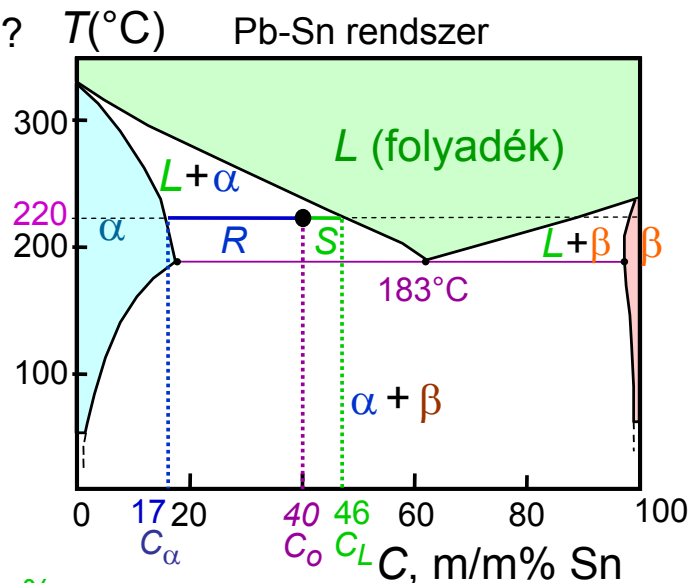
$$C_L = 46 \text{ m/m\% Sn}$$

- mi a fázisok relatív mennyisége?

$$W_\alpha = \frac{C_L - C_0}{C_L - C_\alpha} = \frac{46 - 40}{46 - 17}$$

$$= \frac{6}{29} = 21 \text{ m/m\%}$$

$$W_L = \frac{C_0 - C_\alpha}{C_L - C_\alpha} = \frac{23}{29} = 79 \text{ m/m\%}$$

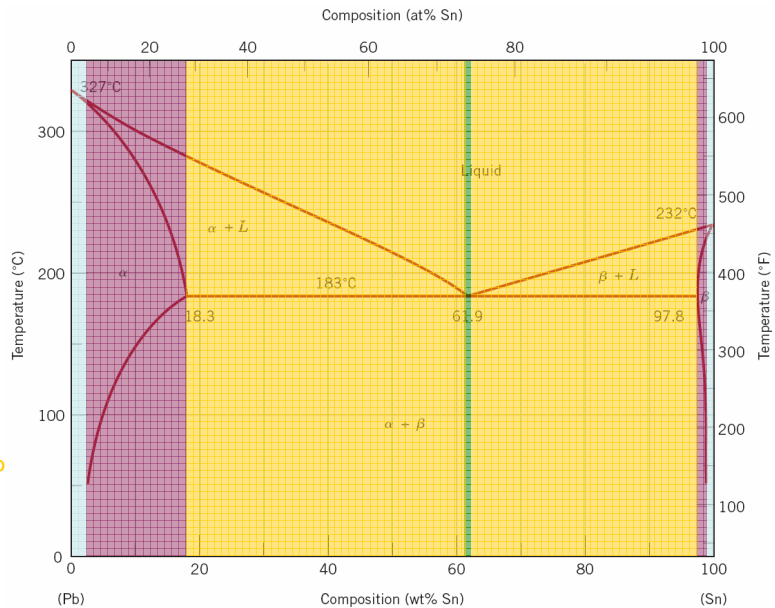

VI/4

Mikroszerkezetek eutektikus rendszerekben

PI. az Sn-Pb rendszerben 4 tartományt érdemes megvizsgálni

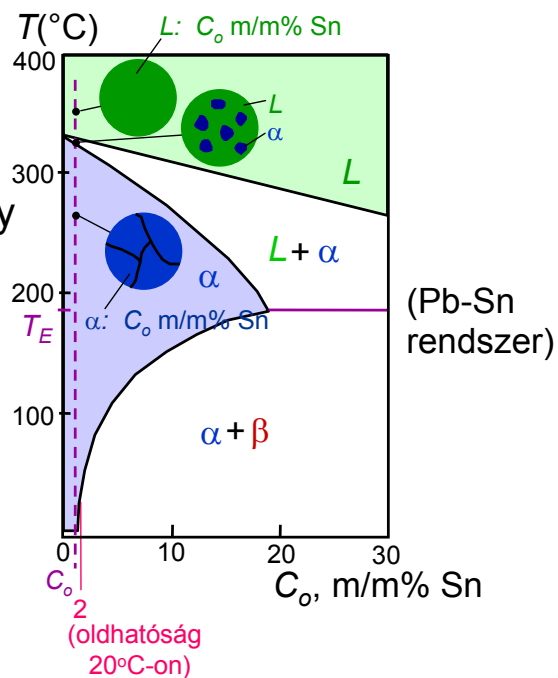
- I. $0 \text{ m/m\%} < c_{\text{Sn}} < \sim 2 \text{ m/m\%}$
 $\sim 99 \text{ m/m\%} < c_{\text{Sn}} < 100 \text{ m/m\%}$
- II. $\sim 2 \text{ m/m\%} < c_{\text{Sn}} < 18.3 \text{ m/m\%}$
 $97.8 \text{ m/m\%} < c_{\text{Sn}} < \sim 99 \text{ m/m\%}$
- III. $c_{\text{Sn}} = 61.9 \text{ m/m\%}$
- IV. $18.3 \text{ m/m\%} < c_{\text{Sn}} < 61.9 \text{ m/m\%}$
 $61.9 \text{ m/m\%} < c_{\text{Sn}} < 97.8 \text{ m/m\%}$

VI/5

Mikroszerkezetek eutektikus rendszerekben I.

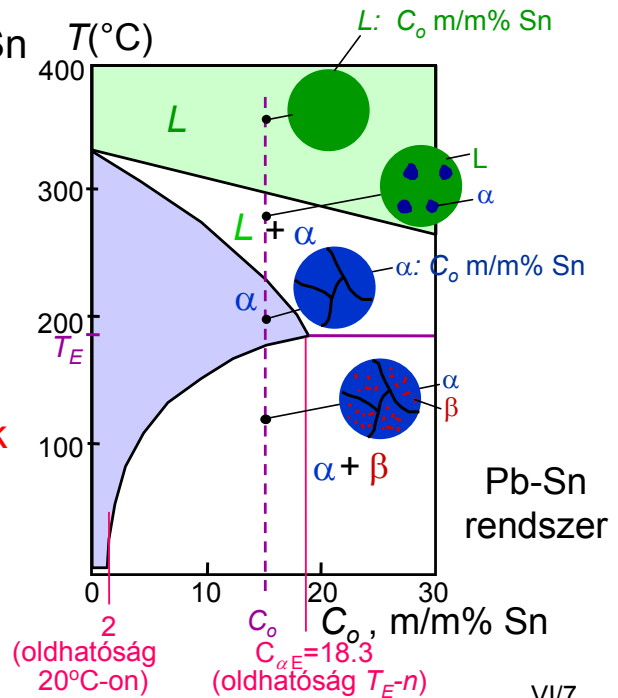
- $C_0 < 2 \text{ m/m\% Sn}$
- A hűtés eredménye:
 -- α szemcsékből álló polikristály
 azaz 1 db szilárd fázis.

VI/6

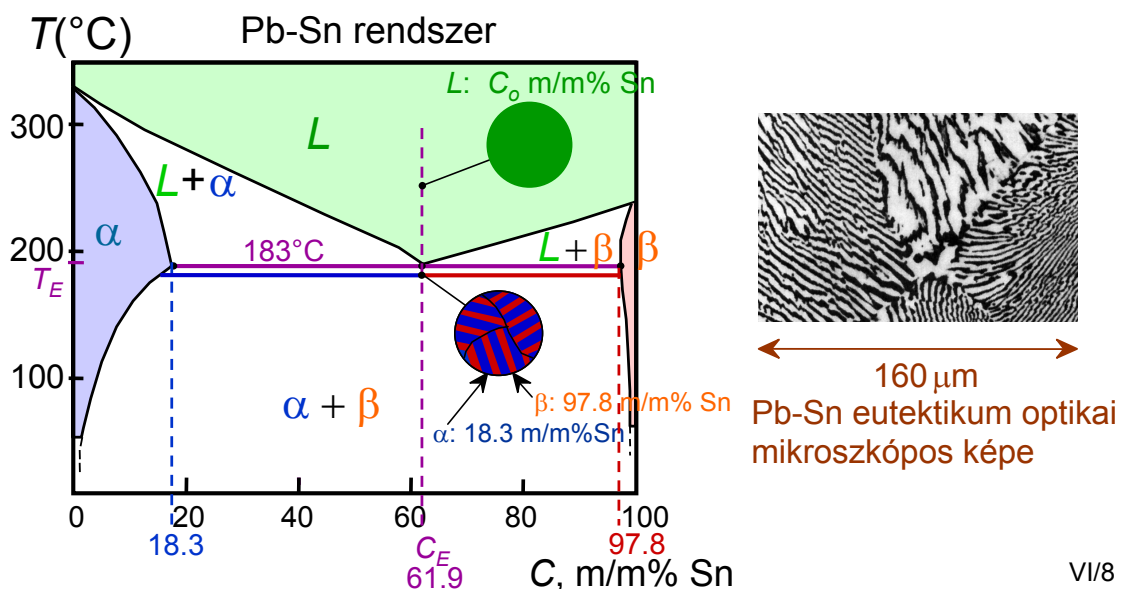
Mikroszerkezetek eutektikus rendszerekben II.

- $2 \text{ m/m\% Sn} < C_o < 18.3 \text{ m/m\% Sn}$
- A hűtés eredménye:
  - kb. 300°C felett folyadék,
  - majd folyadék és α fázis,
  - egyedül α fázis,
  - végül 2 szilárd fázis
    - polikristályos α
    - apró β -fázisú zárványok

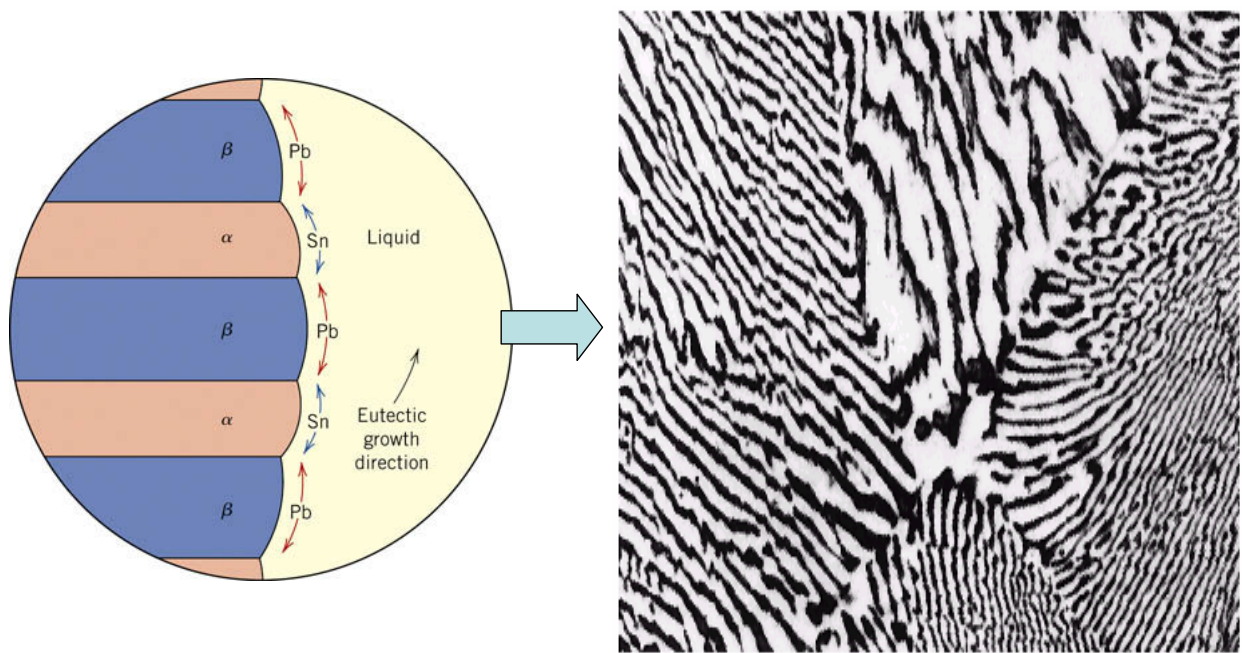

Mikroszerkezetek eutektikus rendszerekben III.

- $C_o = C_E$
- A hűtés eredménye:
Eutektikus mikroszerkezet $\equiv \alpha$ és β kristályok váltakozó lemezei.

Lemezes eutektikus szerkezet

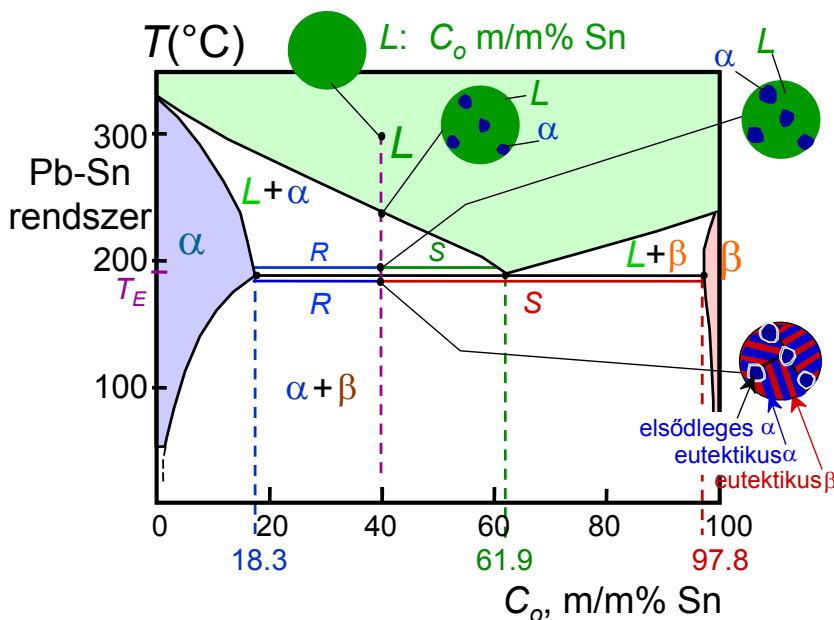

Azért lemezes struktúra jön létre, mert így csak rövid távolságra kell az elemeknek diffundálnia.

VI/9

Mikroszerkezetek eutektikus rendszerekben IV.

- $18.3 \text{ m/m\% Sn} < C_0 < 61.9 \text{ m/m\% Sn}$
- A hűtés eredménye: α kristályok és eutektikus mikroszerkezet

- Közvetlen T_E felett:

$$C_\alpha = 18.3 \text{ m/m\% Sn}$$

$$C_L = 61.9 \text{ m/m\% Sn}$$

$$W_\alpha = \frac{S}{R+S} = 50 \text{ m/m\%}$$

$$W_L = (1 - W_\alpha) = 50 \text{ m/m\%}$$

- Közvetlen T_E alatt:

$$C_\alpha = 18.3 \text{ m/m\% Sn}$$

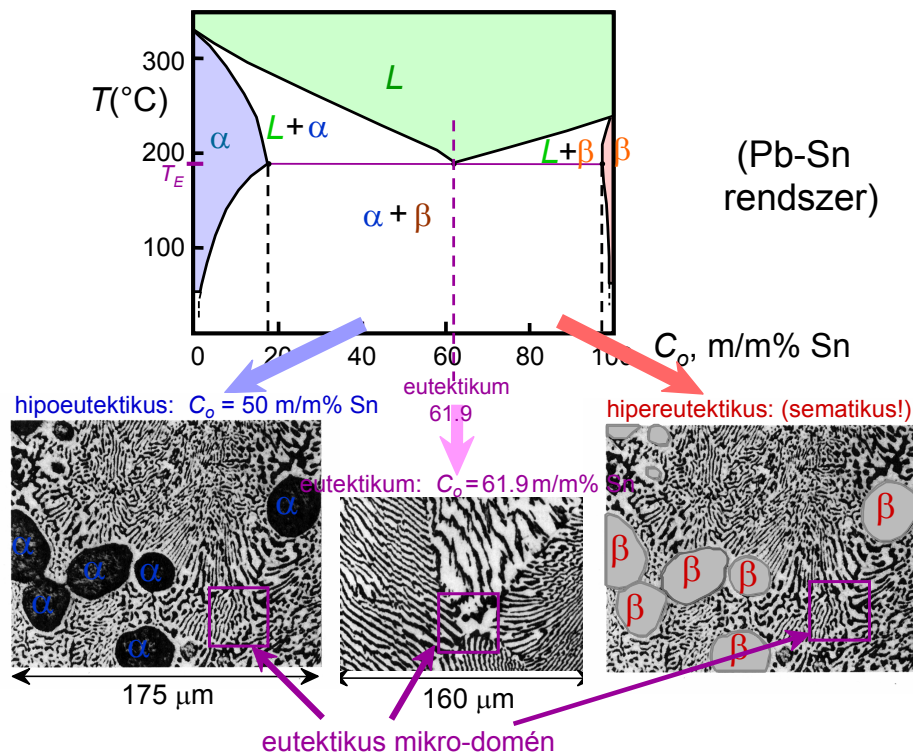
$$C_\beta = 97.8 \text{ m/m\% Sn}$$

$$W_\alpha = \frac{S}{R+S} = 73 \text{ m/m\%}$$

$$W_\beta = 27 \text{ m/m\%}$$

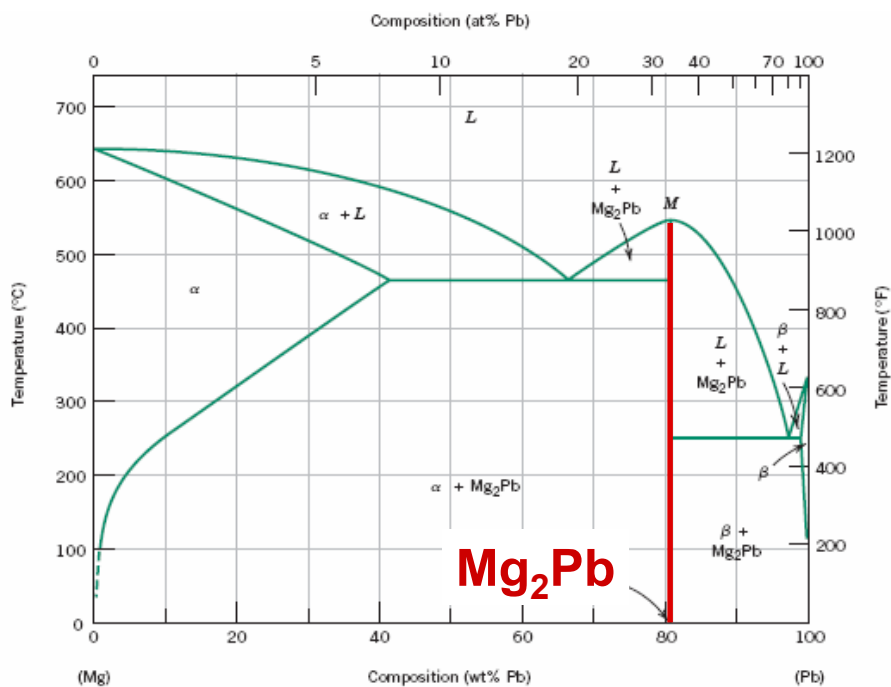
VI/10

Hipoeutektikus és hipereutektikus szerkezetek

VI/11

Ha az elemek vegyületet alkotnak

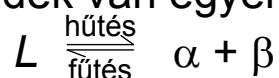

A vegyületek egy függőleges vonalat alkotnak (s nem területet) mivel az összetételük (sztoichiometriájuk) adott.

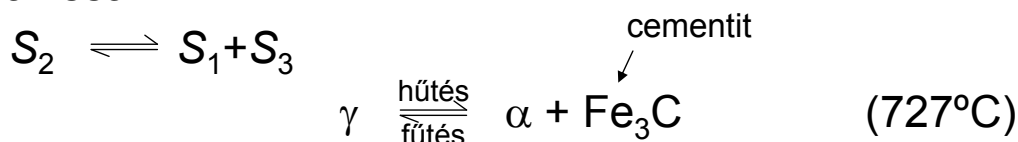
VI/12

3 fázist érintő invariáns átalakulások

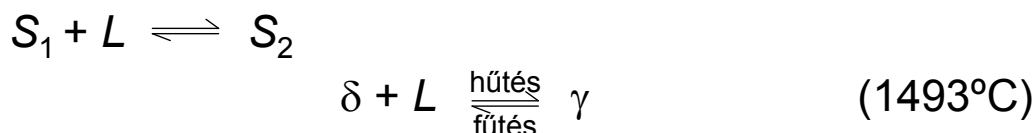
- **Eutektikus** - folyadék van egyensúlyban két szilárd fázissal

- **Eutektoid** - szilárd fázis van egyensúlyban két szilárd fázissal

- **Peritektikus** - folyadék + szilárd₁ → szilárd₂

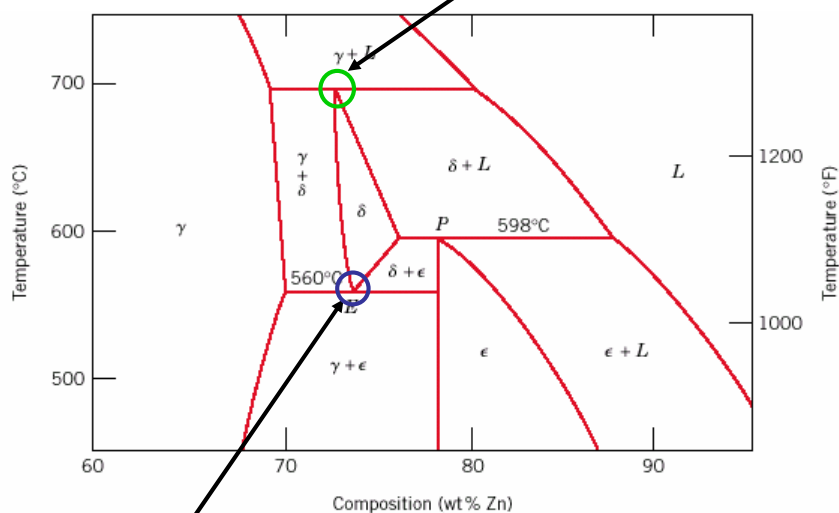

VI/13

Eutektoid és peritektikum

Peritektikus átalakulás $\gamma + L \rightleftharpoons \delta$

Cu-Zn rendszer

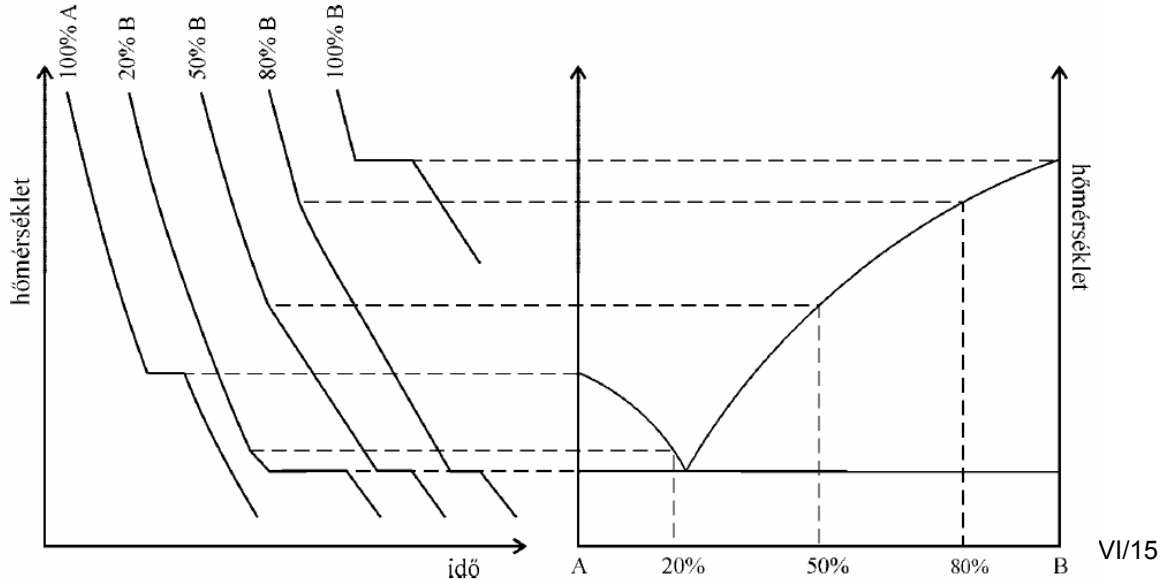
Eutektoid átalakulás $\delta \rightleftharpoons \gamma + \epsilon$

VI/14

A fázisdiagramok kísérleti meghatározása I.

- 1) Különböző összetételű olvadékok **hűlési görbéinek** mérésével. E módszer továbbfejlesztése a differenciális termális analízis (DTA), melynél a hűlési viselkedést egy alkalmasan választott referencia minta hűlési jellemzőihez viszonyítva mérjük.

A fázisdiagramok kísérleti meghatározása II.

- 2) A mikroszerkezet **mikroszkópos megfigyelésével** (polírozott minták felszínén a fázisok maratással tehetők láthatóvá, eutektikus rendszerekre működik jól)
- 3) **Röntgen diffrakció:** a különböző kristálytani orientációjú fázisok mellett – a rácsállandók mérése révén – kiválóan alkalmas a szilárd oldatok oldhatóságának (egyébként igen körülményes) meghatározására is.

Hasznos linkek

Fázisdiagramok + sematikus mikroszerkezetek

- <http://www.soton.ac.uk/~pasr1/index.htm>

Érdekességek fázisdiagramokról, metallurgiáról

- <http://www.msm.cam.ac.uk/phase-trans/>

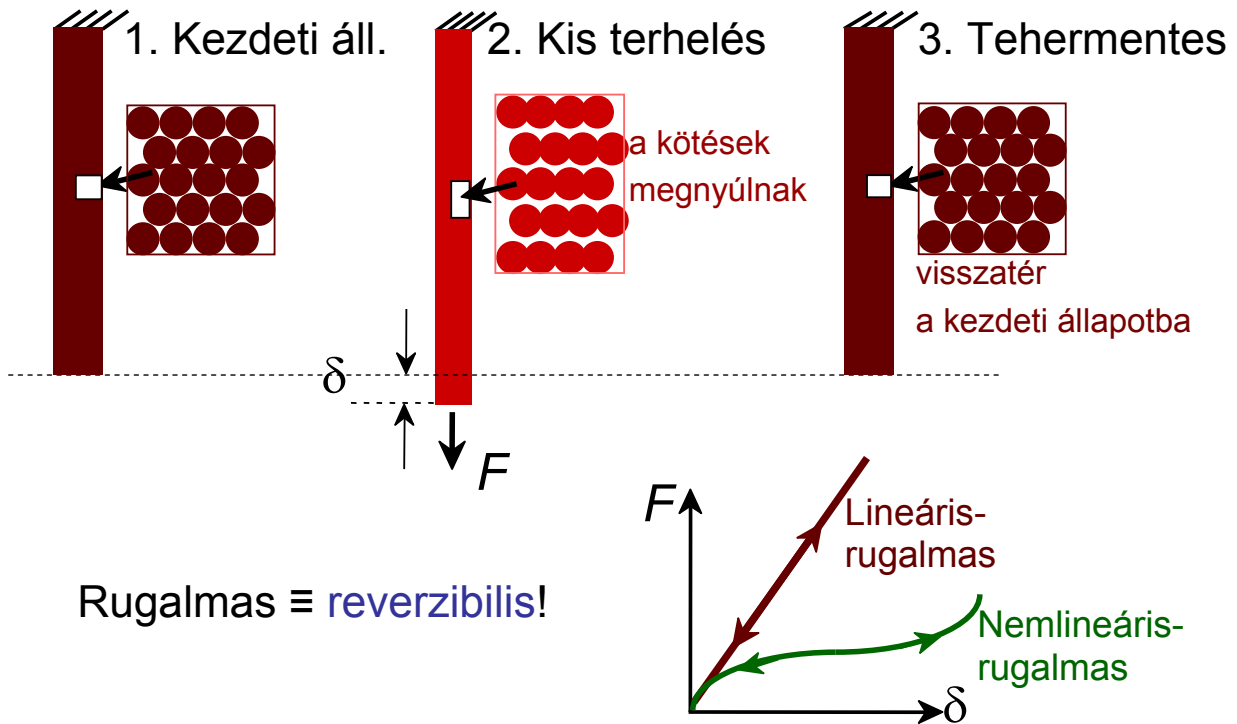
VI/17

Mechanikai tulajdonságok

- Az anyagok mechanikai viselkedése azt tükrözi, hogy milyen típusú és mértékű alakváltozással reagálnak a külső terhelésre.
- Fontos mechanikai jellemzők a teherbírás (szilárdság), alakíthatóság (duktilitás), a merevség és a keménység.
- A mechanikai tulajdonságokat befolyásoló tényezők: a terhelés természete (fajtája; eloszlása (egyenletes vagy lokális; időben állandó (sztatikus) vagy fluktuáló (dinamikus)), nagysága, időtartama, az anyag mikroszerkezete (fém, kerámia vagy műanyag; kristályos vagy polikristályos; ...), külső körülmények (hőmérséklet).
- Mi döntően a **fémek és ötvözetek** mechanikai tulajdonságaival foglalkozunk.

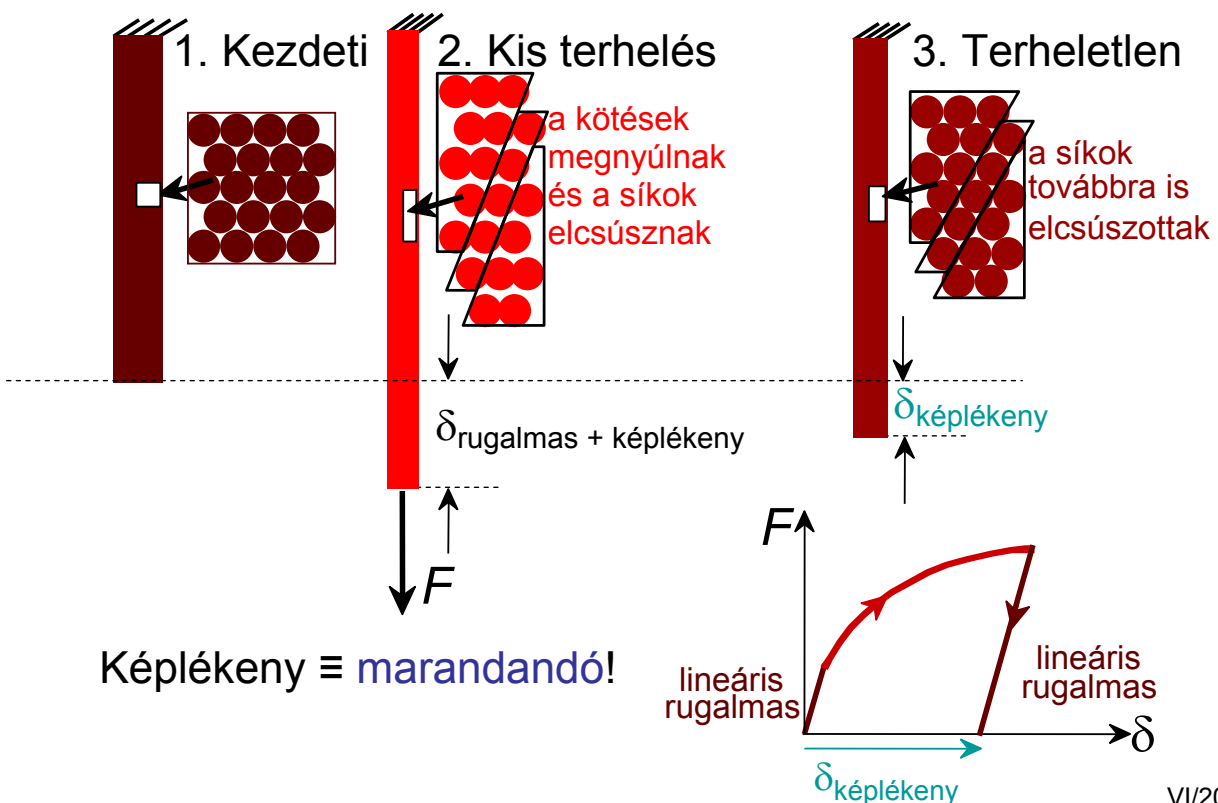
VI/18

I. Rugalmas alakváltozás

VI/19

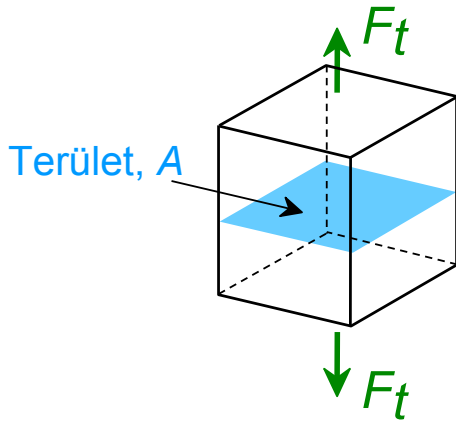
Képlékeny alakváltozás (fémek)

VI/20

A külső hatás: terhelés → feszültségek

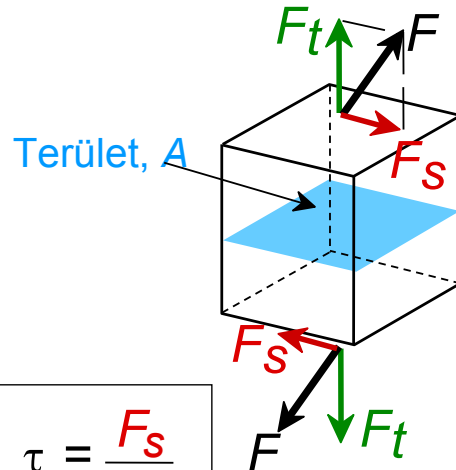
- Húzó feszültség, σ :

$$\sigma = \frac{F_t}{A_0} \quad [\sigma] = \frac{\text{N}}{\text{m}^2}$$

a terhelés előtti keresztmetszet

- Nyíró feszültség, τ :

$$\tau = \frac{F_s}{A_0}$$

∴ A feszültség mértékegysége: N/m^2

A feszültségek leggyakoribb fajtái

- Egyszerű nyújtás: kábel

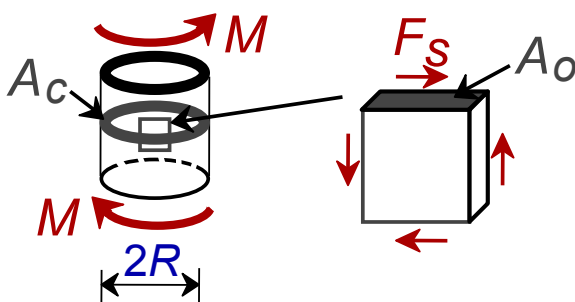

A_0 = keresztmetszet
terheletlen esetben

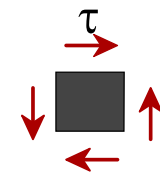
$$\sigma = \frac{F}{A_0} \quad \sigma \leftarrow \blacksquare \rightarrow \sigma$$

- Csavarási/torziós (a nyírás egy formája): meghajtó tengely

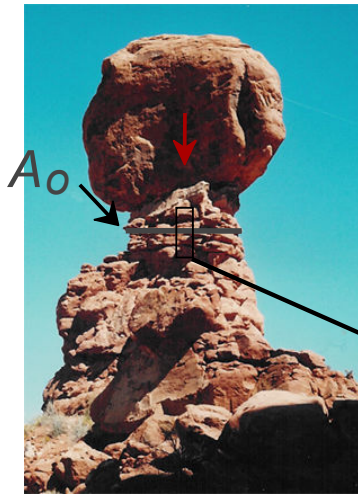
$$\tau = \frac{F_s}{A_0}$$

Most: $\tau = M/A_c R$.

További alapvető feszültség típusok 1/2

- Egyszerű összenyomás:

Alátámasztott szikla,
Arches Nemzeti Park

Viadukt, Los Alamos

$$\sigma = \frac{F}{A_0}$$

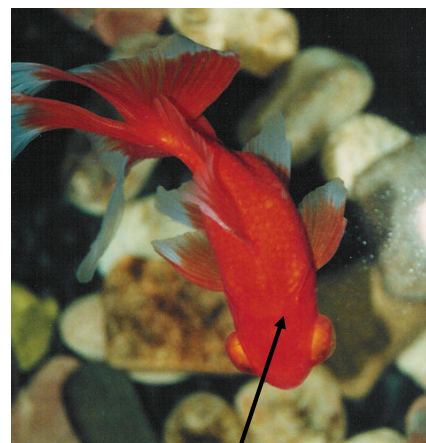
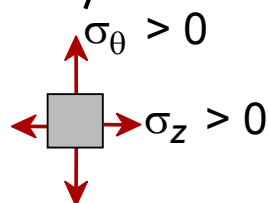
Összenyomáskor a feszültség megegyezés szerint negatív ($\sigma < 0$).

További alapvető feszültség típusok 2/2

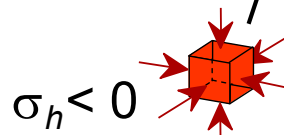
- Kéttengelyű nyújtás:
- Hidrosztatikai összenyomás:

Nyomás alatt levő palack

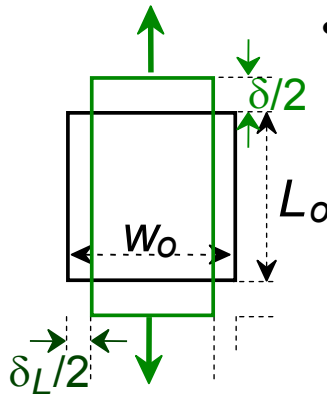
Hal

Az anyag válasza: deformáció, alakváltozás

- **Megnyúlás:**

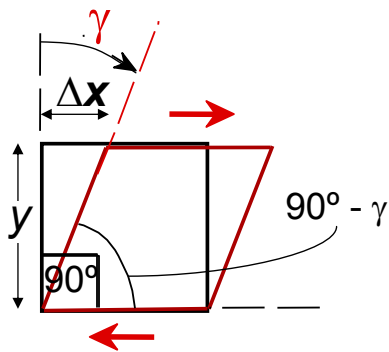
$$\varepsilon = \frac{\delta}{L_0}$$

- **Haránt összehúzódás:**

$$\varepsilon_L = \frac{-\delta_L}{W_0}$$

- **Nyírás(i alakváltozás):**

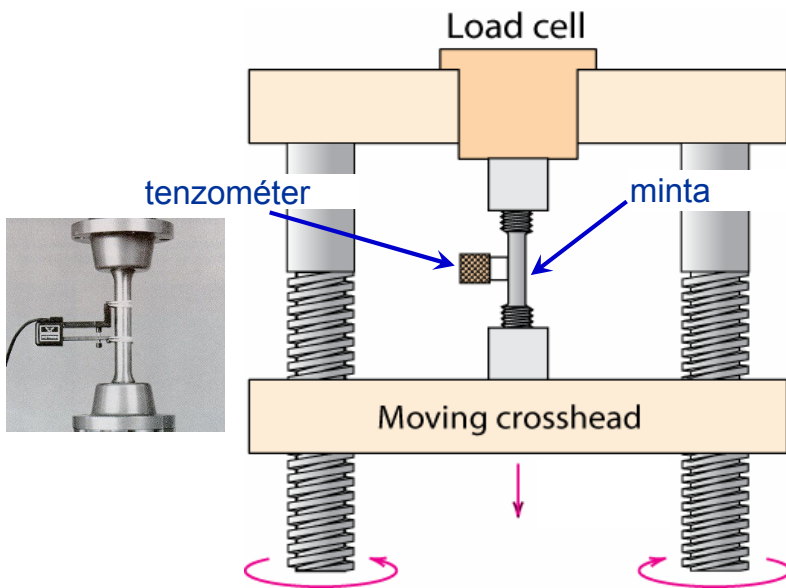
$$\gamma \approx \Delta x / y = \tan \gamma$$

A deformáció mindig dimenzió nélküli szám!

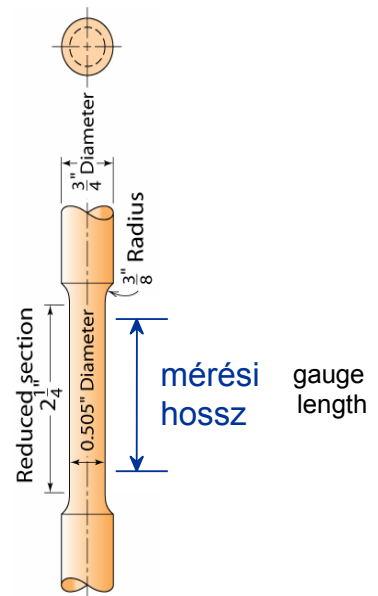
VI/25

Feszültség-alakváltozás mérése

- **Megnyúlás mérő berendezés**

- **A szokásos minta**

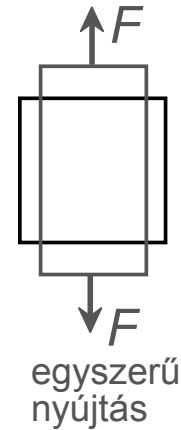
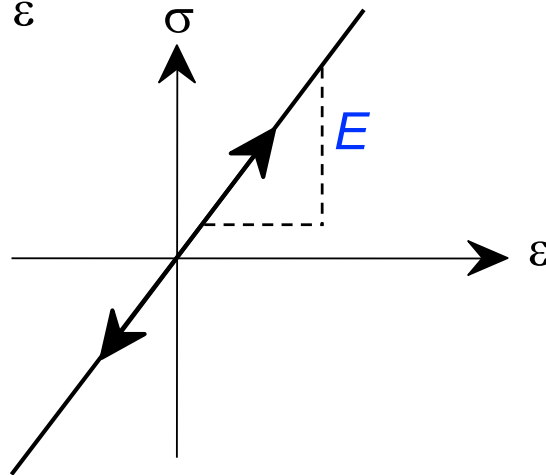

VI/26

Lineáris rugalmas tulajdonságok

- Rugalmassági együttható vagy Young modulus, E :
- Hooke törvény:

$$\sigma = E \varepsilon$$

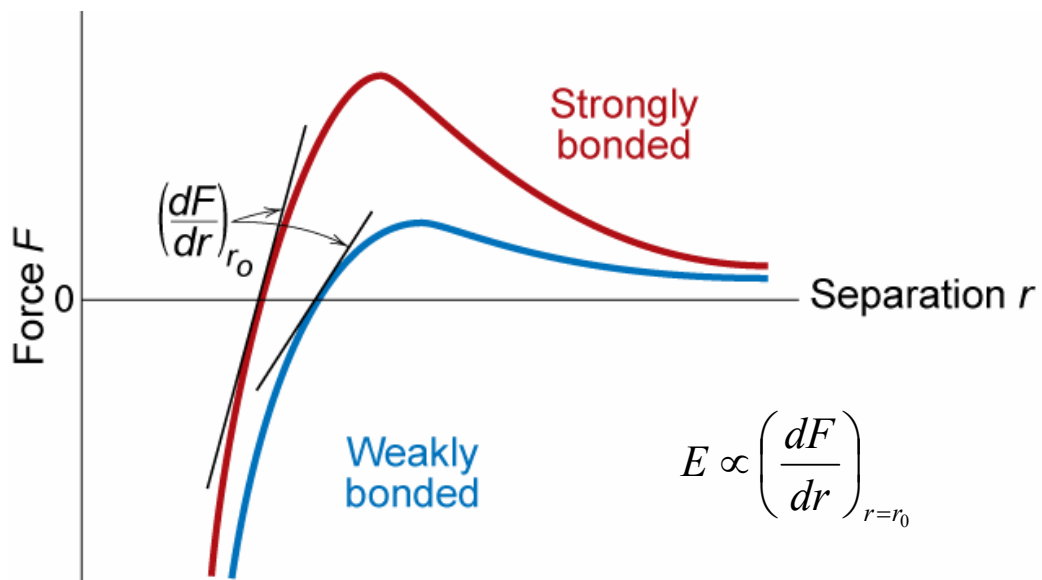

Figyelem: tengelyek!

VI/27

Mikroszkópikus magyarázat

- A rugalmassági együttható a fémes kötés erősségétől függ

VI/28

Poisson szám, ν

- **Poisson szám, ν** : a kereszt-, illetve hosszirányú **relatív** alakváltozások hányadosának -1-szerese

$$\nu = -\frac{\varepsilon_L}{\varepsilon}$$

elméleti értéke 0.25-0.5

fémek: $\nu \sim 0.33$

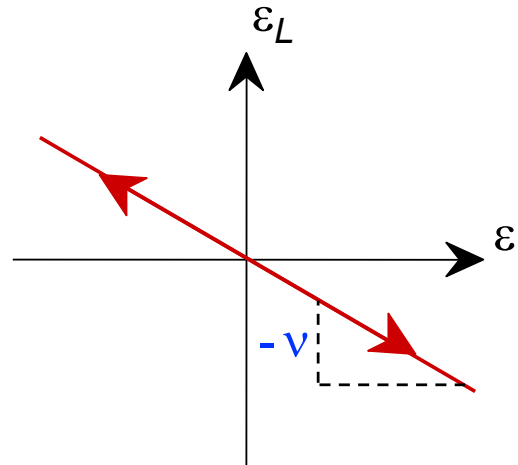
kerámiák: $\nu \sim 0.25$

műanyagok: $\nu \sim 0.40$

Mértékegységek:

$[E] = \text{GPa}$

ν : mértékegység nélküli

Ha

$\nu > 0.50$ a sűrűség nő

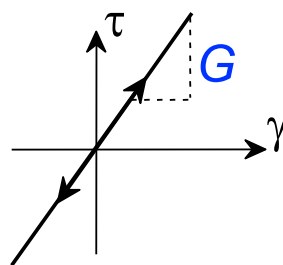
$\nu < 0.50$ a sűrűség csökken

VI/29

További rugalmas tulajdonságok

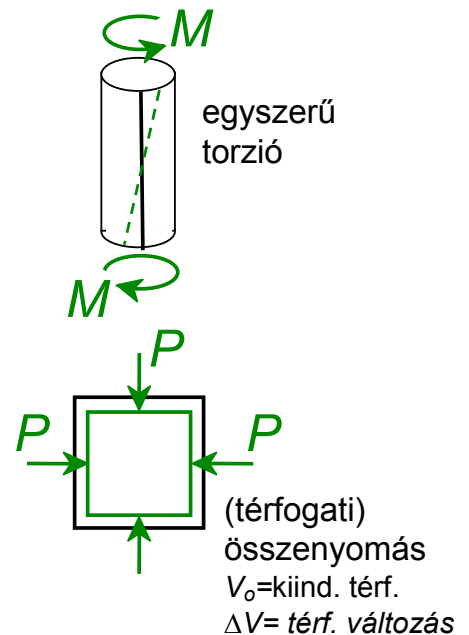
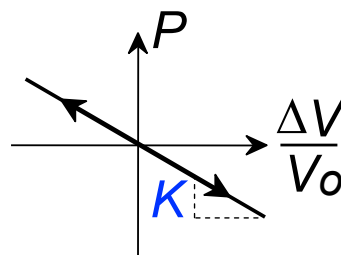
- **Rugalmas nyírási modulus, G** :

$$\tau = G \gamma$$

- **Térfogati rugalmassági modulus, K** :

$$P = -K \frac{\Delta V}{V_0}$$

- **Izotróp anyagokra:**

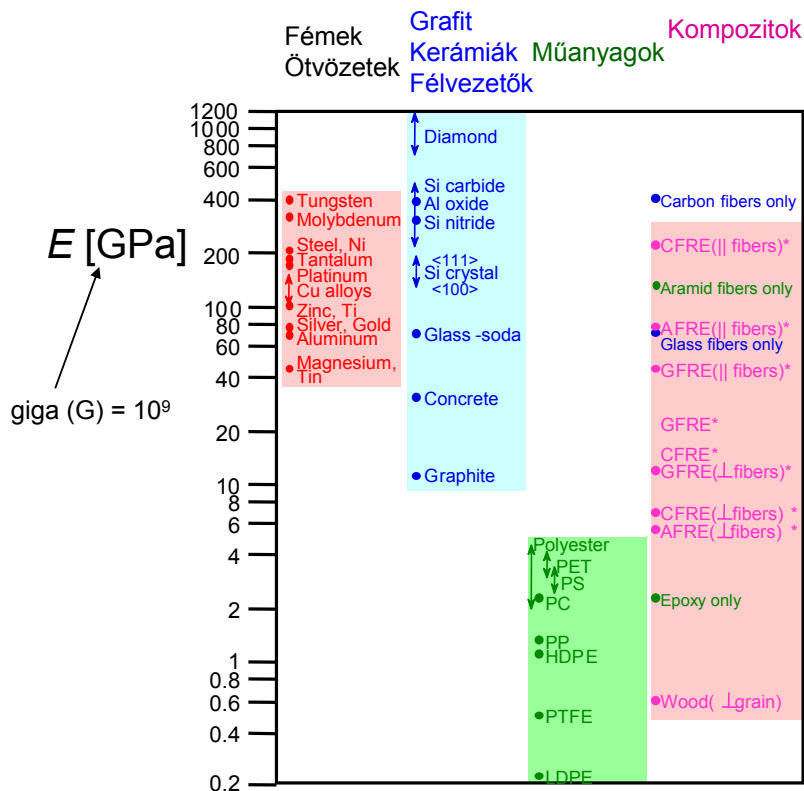
$$G = \frac{E}{2(1+\nu)} \quad K = \frac{E}{3(1-2\nu)}$$

Egy kocka deformációjára mutassa meg az összefüggések érvényességét!

VI/30

Young modulus: összehasonlítás

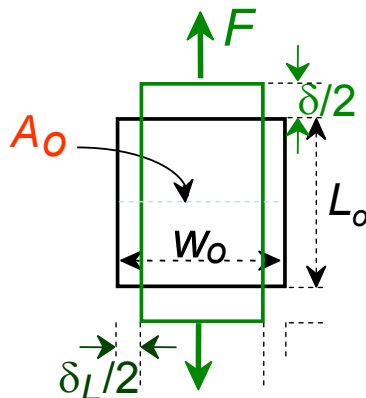

VI/31

Néhány hasznos összefüggés

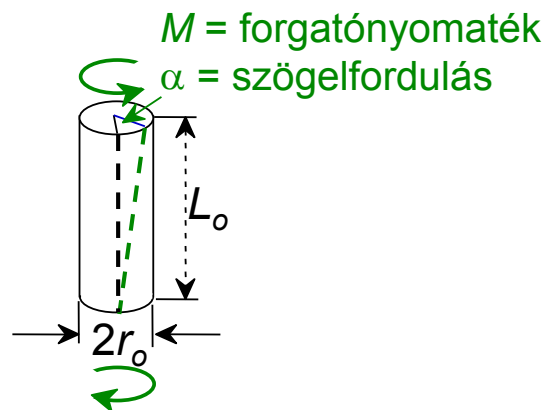
- Egyszerű nyújtás:

$$\delta = \frac{FL_o}{EA_o} \quad \delta_L = -\nu \frac{FW_o}{EA_o}$$

- Egyszerű torzió:

$$\alpha = \frac{2ML_o}{\pi r_o^4 G}$$

- Az anyag, a geometria és a terhelés paramétereinek egyaránt befolyásolják a deformációt.
- A nagyobb rugalmas állandó kisebb rugalmas deformációt jelent.

VI/32